

ceki kayıt geçerliliğini kaybeder. Bu muamele yapılmazsa bir tımar birden fazla kişiye berat edilebilir. Nitekim bu muamelelerin düzgün yapılmaması sonucunda XVII. yüzyıl başlarında bir tımarın birkaç kişiye berat edildiği görülmektedir. Tımar tezki-resini rûznâmçe defterine kaydeden kâtipler sayfa kenarlarına kendi parafalarını atarlar. Bu durum usulsüzlüklerin artması üzerine 1585'lerden itibaren ortaya çıkmıştır. Bir diğer rûznâmçe türü defter kazaker rûznâmçeleridir. Bunlar Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin yaptığı kadı ve müderris tayinleriyle ilgili bilgileri ihtiva eder. Bunların dışında teşrifat, şehremini, top-hâne, mevcudatı, tersane, arpa emniyeti ve istabl-ı âmire gibi birçok Osmanlı kurumunun rûznâmçecileri ve defterleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 233, s. 75; nr. 559; nr. 2775, s. 145; nr. 6977, s. 1/1; nr. 17893, s. 252-261; BA, TRD, nr. 35, s. 458-459; nr. 62, s. 199-202; nr. 77, s. 230-233; nr. 484, s. 4; nr. 554, s. 48, 70; BA, D. EVM, nr. 26278, s. 126; BA, KK, nr. 3433, 3475; BA, D. KRZ, nr. 33118, 33120; TK, TRD, nr. 576, 974, 1200; *İn'âmat Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O. 71; Fatih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âli-i Osman* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2003, s. 10, 17; Ayn Ali Efendi, *Risâle-i Vazifehoran ve Merâtib-i Bendegân-ı Âli-i Osmân* (nşr. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri IX* içinde), İstanbul 1996, s. 89-105; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), tür.yer.; Abdullah b. İbrahim, *Vâkıât-ı Rûzmerre*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1221, I, vr. 134^a, 138^b; nr. 1222, II, vr. 108^a, 122^{a-b}, 126^{a-b}, 211^b-212^a; nr. 1223, III, vr. 26^a, 50^a, 114^b; Ahmed b. Mahmûd, *Târih*, Berlin, Preussische Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, nr. 1209, vr. 229^b, 296^b, 300^b, 310^b, 323^b-324^a, 340^b, 370^a; Âkif Mehmed, *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 28^b, 41^b, 204^a, 210^b, 213^b, 259^a; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 338-339, 353-354, 367-368, 371, 429; Halil Sahillioğlu, "Ruznâmçe", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan - 2 Mayıs 1986 Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 113-139; Ali Akylıdız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 99, 101-103, 110; Halil İnalçık, "Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık", *Adalet Kitabı* (ed. Bülent Arı - Selim Aslantaş), Ankara 2007, s. 117-138; Ömer Lütfi Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *TTK Belgeler*, IX/13 (1979), s. 1-380; D. Howard, "The BBA Ruznâmçe Tasnifi; a New Resoure for the Study of the Ottoman Tımar System", *TSAB*, X/1 (1986), s. 11-18; L. Darling, "Ottoman Salary Registers as a Source for Economic and Social History", a.e., XIV/1 (1990), s. 13-33; Nejat Göyünç, "Tarih Başlıklı Muhasebe Defterleri", *Osm.Ar.*, sy. 10 (1990), s. 1-37; a.m.f., "Tımar Ruznâmçe Defterleri'nin Biyografik Kaynak Olarak Önemi", *TTK Belleteri*, LX/227 (1996), s. 127-138.

ERHAN AFYONCU

RÛZNÂME

(روزنامه)

Genel olarak günlük tarzında yazılmış, özel olarak padişahların günlük faaliyetlerinin kaydedildiği tarihî eserlere verilen ad.

Farsça kökenli birleşik bir isim olup rûz ile (gün) nâme (mektup) kelimelerinden oluşmuş ve rûznâmec (rûznâmce) şeklinde Arapça'ya da geçmiştir. Batı dillerindeki journal kelimesi de aynı anlamdadır. Rûznâme günlük gazete için de kullanılmıştır. Osmanlı literatüründe münecimlerin yıllık takvimlerinden günlük hadiselerin anlatıldığı tarihlere uzanan geniş bir alanda ortaya çıkan değişik türden eserlerle bürokraside günlük gelir ve giderlerin kaydedildiği defterlere rûznâme denilmiştir. Osmanlı maliye teşkilâtında muhasebenin temel defterleri olarak adı zamanla rûznâmçe şekline dönüşmüştür. Öte yandan günlük olayların kaydedilmesi sebebiyle rûznâme adıyla tanınan birçok tarih eserinin varlığı ve sır kâtiplerinin çalışmalarının bu isimle anılması kaynağın önemi ve farklıya ilgili tesbiti güçleştirmektedir.

Sır kâtiplerinin kaleme aldıkları eserlerine rûznâme adını verdiklerine dair bir kayda rastlanmamıştır. Rûznâme nüshalarında karşılaşılan "vekâyi'nâme, zabt-ı vekâyi-i yevmiyye-i hazret-i cenâb-ı şehriyârî, vekâyi-i yevmiyye, vukûât-ı yevmiyye, mazbata-i yevmiyye, tesvîd-i vukûât" gibi başlıklar veya hiçbir başlık taşımayan notlar sır kâtipleri tarafından muayyen bir ismin belirlenmediğini, kaleme alınan yazıların bir nevi arşiv belgesi olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Esasen sır kâtiplerinin yazılarının büyük bir kısmı, düzensiz biçimde düşülmüş kayıtların yer aldığı çeşitli boyutlardaki kâğıtlardan ve temize çekilmemiş notların bulunduğu defterlerden meydana gelmektedir. Bunlarda bir yazma eserde mevcut olması gereken unsurlar ve başlıklar bulunmamaktadır. Rûznâmelerin hemen hepsi tek nüshadır, temize çekilmeye çalışılmış metinlerde de karışıklıklar vardır.

Padişah merkezli söz konusu kayıtların bir eser türü şeklinde tanımlanmasında hükümdarın unvanının rûznâme kelimesiyle birlikte belirtilmesi önemli görülmektedir. Meselâ sır kâtibi Ömer Ağa'nın notlarında herhangi bir başlık ve tanımlama olmamasına rağmen eser *Rûznâme-i Sultân Mahmûd Han* diye adlandırılmıştır.

Sır kâtiplerinin zabıtları dışında hadiselerin günlük olarak aktarıldığı diğer Osmanlı tarih teliflerinin, müellifleri veya başkaları tarafından verilen "vâkıât-ı rûzmerre, ceride, rûznâme, vak'anâme" gibi adları bulunmaktadır. Bu tür eserler, günlük olduklarına vurgu yapan ve rûznâmeyle eş anlamlı kullanılması mümkün olan "rûzmerre" başlığı altında kategorileştirilebilir. Bu durumda rûznâme tarzı, "özel olarak sır kâtiplerinin padişahın gündelik faaliyetlerini topladıkları eserler için bir tarihî kaynak çeşidi" diye tanımlanabilir.

Enderun odalarının en itibarlısı Has Oda'nın ağaları arasında yer alan sır kâtibi ağa padişahın özel kâtibi durumunda olduğundan gördüğü birçok vazife yanında padişahın günlük gündemini izlemesi ve zabıt altına almasıyla ilgili herhangi bir tâlimata, resmî bir kayda rastlanmamaktadır. XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren örnekleri bugüne ulaşan rûznâmelerin bazı safhalardan sonra mevcut formu kazandığı söylenebilir. Sır kâtipleri, aldıkları sözlü tâlimat üzerine veya kendiliklerinden çeşitli tarih eserleri meydana getirmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine sır kâtibi olarak katılan Keşfi Mehmed Çelebi *Selîmnâme* sahibidir. Sefer günlükleri arasında sır kâtiplerinin kalemlenmiş muhtemel olan ve "menzîlnâme" diye bilinen birtakım eserler bulunmaktadır. IV. Murad'ın 1635'teki Revan seferi günlüğünün (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 405, vr. 124^a-184^a [haz. Yunus Zeyrek, Ankara 1999]) doğrudan gün tarihiyle başlaması, her zaman padişahın izlenmesi, otağ-ı hümâyün içindeki gelişmelerin, padişahın sözlü emirlerinin aktarılması ve bazı diplomatik özellikleri dolayısıyla sır kâtibinin kaleminden çıkmış olması muhtemeldir. II. Mustafa'nın, esere *Nusretnâme* adını koyarak cülûsundan itibaren vak'aları "rûzmerre" yazmasını istediği Silâhdar Fındıklı Mehmed Ağa sır kâtibi değildi ve Has Oda'da kendisini "müverrih" olarak tanıtmıştı (*Nusretnâme*, vr. 213^b). Sır kâtibi Neditim Ağa, yine II. Mustafa'nın tahta çıkmasından itibaren bazı vak'aları ve özellikle onun 1695'teki Belgrad seferini çok defa gün tarihiyle ve bazan saatleriyle birlikte manzum olarak kaleme almış ve eserin adını *Zafernâme-i Gâzi Sultân Mustafa Han bin Ebû Feth Gâzi Sultân Mehmed Hân-ı Râbi'* şeklinde bildirmiştir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1343, vr. 1^b-10^a).

IV. Mehmed'in emriyle 1058'den (1648) itibaren "tahrîr-i vekâyi"e memur edilen ve sır kâtibi olan Abdî Ağa'nın (Nişancı Ab-

di Paşa) eseri rûznâme geleneğinin ilk formu olarak değerlendirilebilir. Bizzat padişahın vekâyi'nâme diye isimlendirdiği çalışma, rûznâme tarzında düzenlenmekle birlikte daha çok, kayda değer bir şey oldukça tarihin yazılmasına dayanıyordu. Burada tarihî gelişmeler gün belirtildikten sonra kaydedilmiştir. Abdi Ağa, asaleten sır kâtibi olmadan önce olduğu gibi Enderun'dan ihraç edildikten sonra da tarihini yazmayı sürdürmüştür. Onun tarihi bu sebeple rûznâmeler arasına alınmamıştır. IV. Mehmed'in, resmî vekâyi'nüvisliğin ortaya çıktığı aynı dönemde sır kâtibi Abdi Ağa'yı özel tarihçi sıfatıyla görevlendirdiği söylenebilir.

Padişahın günlük gündeminin aktarıldığı rûznâmelerde onun resmî hayatıyla ilgili açık, özel hayatıyla ilgili kapalı bilgiler yer alır. Muntazam bir program dahilinde sur içi / saray içi veya saray dışı / sur dışındaki faaliyetler, gidilen biniş yerlerinde ve bulunulan mekânlarda yapılan işler kısaca açıklanır. İmparatorlukta ve İstanbul'da, kışlık veya yazlık saraylarda cereyan eden çok önemli gelişmelerden (büyük tayinler, kararlar, kabuller, dış ve iç politikadaki önemli gelişmeler, bütün merasimler, yangın ve deprem gibi doğal âfetler, doğumlar, ölümler) mutlaka bahsedilir. Padişahın bizzat katıldığı halka açık törenlerde ayrıntılar daha fazla, daha dar çerçevede yapılan merasimlerde ayrıntılar daha azdır. Bu kabul ve merasimlerin başlıcaları cülûs, kılıç alayı, cuma selâmlığı, bayram, mevlid-i şerif, paşa kapısı ziyafeti, hırka-i şerif ziyareti, sancak, surre ihracı, arefe, Gülhâne, Eski Saray resimleri, donanmanın uğurlanışı ve karşılanması, kalyonun denize indirilmesi, elçi kabulü, doğum, nakl-i hümâyün tebrikleri, vefat tâziyeleri, tevcihat rikâbları, rûz-i Hızır ziyafeti, üç ayların, kandil gecelerinin tebrikleri, şehzade ve sultanlarla ilgili çeşitli törenlerdir. Rûznâmelerde sadrazamlarla olağan veya olağan üstü görüşmelerin, meşveret meclislerinin gündemine dair sınırlı bilgiler de aktarılır. Bazı rûznâmelerde padişahın günlük programı saat üzerinden, bazılarında ise beş vakte göre bildirilir.

Padişahın katıldığı resmî programları başta vekâyi'nâmeler olmak üzere diğer tarih eserlerinden bir ölçüde izlemek mümkündür. Rûznâmelerin önemi tarih teliflerinde hiç bahsedilmeyen gelişmelerin, ziyaret trafiğinin, gizli buluşmaların, tebdil gezilerinin ve az da olsa görüşmelerin gerçek gündeminin takip ediliyor olmasıdır. Gelişen aynı günlü olayların saray içinden nasıl bilindiğinin / görüldüğünün anlaşıl-

ması bakımından da bunlar son derece önemlidir. Rûznâmelerde padişahların zevkleri, ibadet alışkanlıkları, izledikleri sportif faaliyetler (süvari cirdi, tomak vb.), dinledikleri müzikler ve daha genelde kişilikleri hakkında önemli ipuçları yer almaktadır. Sır kâtiplerinin çalışmaları İstanbul şehir tarihi için de en önemli kaynaklar arasındadır. İsmiyle ve yeriyle belirtilen saraylar, yalılar, askerî yapılar, hanlar, çarşılar, mesire vb. topografik öğeler İstanbul'un panoramik görünüşüyle ilgili emsalsiz malzeme sağlar. Bazı temize çekilmiş rûznâme nüshalarında yazma eserlerin başlangıcındaki klasik rükünler (besmele-hamdele-salvele) mevcuttur. Gün, ay ve zamanla ilgili kısaltmalar veya rumuzlar kullanılır. Bilinen forma göre düzenlenmiş ilk rûznâme I. Mahmud'un cülûs tarihinden (1730) itibaren tutulmuştur.

Sır Kâtiplerinin Rûznâmeleri. 1. Sır kâtibi Hıfzî Ağa, *Rûznâme-i Sultân Mahmûd Han* (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1977/III, vr. 37^b-68^b). I. Mahmud'un günlüğü olup 15 Rebülevvel 1143 – 27 Safer 1144 (28 Eylül 1730 – 31 Ağustos 1731) tarihlerini ihtiva eder. Patrona isyanı sonucu tahtı bırakan III. Ahmed'in son beş gününü de içine alır. Rûznâmenin bulunduğu kısmın derkenarlarında isyan sırasında saraya gelen ve gönderilen bazı mektup, tezkire sûretleri kaydedilmiştir. İsyancıların saraya elçiler yolladıklarını bildiren satırlardan sonra on satırlık bir yer boş bırakılmış, 19 Rebülevvel (2 Ekim) Pazartesi gecesi tahta çıkan I. Mahmud'un cülûsuyla yeniden başlanmıştır. İlk aylarda gün atlamaları olduğu halde son aylara doğru bunlar azalmaktadır. İsyancıların düzenlenen bir planla ortadan kaldırılmasıyla ilgili gelişmelere ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Buradaki gün tarihli bilgiler çeşitli adlarla anılan *Târîh-i Kâtibü's-sır* adlı eserinde çok daha ayrıntılı şekilde yer alır (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1315-1316; eserin Salâhî Efendi tarafından temize çekilmiş nüshaları olan Süleymaniye [Reşîd Efendi] ve Millet [Ali Emîrî Efendi] kütüphanelerindeki yazmalara dayalı neşri Bekir Sıtkı Baykal tarafından yapılmıştır, bk. bibl.). Rûznâme metninin çeviri yazısı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır (*Patrona Halil İsyanı'na ve Mahmud I Devrine Âit Tarihçe*, haz. Şükran Çınar, 1974). Sır kâtibi Hıfzî ve Salâhî'nin I. Mahmud'la ilgili bir diğer rûznâmesi 1 Muharrem 1148 – 25 Cemâziyelevvel 1151 (24 Mayıs 1735 – 10 Eylül 1738) tarihlerini ihtiva eder (İÜ Ktp., TY, nr. 2518, vr. 2^b-198^b).

Bu rûznâme "zabt-ı vekâyi-i yevmiyye-i cenâb-ı hazret-i şehriyârî, zabt-ı vekâyi-i şehriyârî" isimleri verilmiştir. Çerçevesiz olan nüshanın tebyiz amacıyla hazırlandığı, ancak çeşitli tashih ve eklemeler dolayısıyla müsvedde şeklinde kaldığı görülmektedir. Tarihlemede pek az karışıklık vardır. Başlıklar ve tarihler kırmızı renkli yazılarla belirlenmiştir. Metnin birdenbire kesildiği kâğıdı takip eden yaklaşık on yaprak kesilmiştir. Yazı bulunması muhtemel bu sayfalardan sonra boş varaklar mevcuttur. Sır kâtibi Hıfzî Ağa 23 Safer 1151'de (12 Haziran 1378) görevini Salâhî'ye devretmişti. Onun halefi Ömer Ağa 25 Cemâziyelâhir 1153'te (17 Eylül 1740) sır kâtipliğine getirilmiş olduğundan sır kâtibinin 1731-1735 ve 1738'den sonraki notlarının bugün için kayıp olduğu anlaşılmaktadır.

2. Sır kâtibi Ömer Ağa, *Rûznâme-i Sultân Mahmûd Han* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 423, vr. 1^b-220^b). I. Mahmud'un günlüğü olup 25 Cemâziyelâhir 1153 – 23 Rebüülâhir 1163 (17 Eylül 1740 – 1 Nisan 1750) tarihlerini ihtiva eder. Kadılık vazifesinde iken Medine'de vefat eden müellif Kadî Ömer olarak da anılır. Kırmızı çerçevele temize çekilmiş nüshadır. Başlıklar, üzerine çekilen çizgilerle günler, derkenarda rakamla olmak üzere yıllar kırmızı mürekkeple yazılıdır. Bazı kenar notları da bulunan nüshada muhtemelen ciltleme sırasında varakların yerleri karıştırılmıştır. Rûznâmenin çevriyazıları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır (Özcan Özcan, 1965; Yavuz Oral, 1966; Kamuran Bayrak, 1972).

3. Sır kâtibi Kahvecibaşı Ahmed Bey v.dğr., *Rûznâme-i Sultân Osmân Hân-ı Sâlis* (TSMA, nr. E 12358, s. 1-11). 8 Şâban – 6 Şevval 1168 (20 Mayıs – 16 Temmuz 1755; s. 1-5) ve 18 Zilkade – 23 Zilhicce 1168 (26 Ağustos – 30 Eylül 1755; s. 8-11) tarihlerini ihtiva etmektedir. 6 ve 7. sayfalar boşdur. Rûznâmenin ilk kısmını kaleme alan sır kâtibinin ismi şimdilik belli değildir. Altıncı sayfada belirtildiği üzere rûznâmenin ikinci parçası Kahvecibaşı Ahmed Bey'e aittir ve onun kahvecibaşılıktan sır kâtipliğine terfi ettiği anlaşılmaktadır.

4. Sır kâtibi Abdullah Efendi v.dğr., *Rûznâme-i Sultân Mustafa Hân-ı Sâlis* (TSMA, nr. E 12359, vr. 1^b-40^b). 16 Safer 1171 – 25 Rebülevvel 1177 (30 Ekim 1757 – 3 Ekim 1763) tarihlerini kapsamaktadır. Müsvedde olan nüshadaki bir kayıta (vr. 1^a) metnin 25 Cemâziyelâhir 1178'e (20

Aralık 1764) kadar geldiği öğrenilmekte, böylece bir araya getirilerek cilt yapılmış kâğıtların eksik olduğu ortaya çıkmaktadır. 3 Şevval 1171 (10 Haziran 1758) tevcihatında Cebeciler kitâbeti sır kâtipliğinden çırağ olan Abdullah Efendi'ye tevcih edilmişti (Vâsif, I, 115-116). 6 Şevval 1174'te (11 Mayıs 1761) sır kâtibî değişmişti. Sır kâtibinin ismi / isimleri şimdilik belli değildir. III. Mustafa'nın cülûs gününden itibaren tutulan rûznâmede yaklaşık on bir aylık süreyi kapsayan varaklar eksiktir. Rûznâmenin çevriyazısı Yunus İrmak tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (III. Mustafa Rûznâmesi [1171-1177/1757-1763], 1991, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın III. Mustafa devrine ait rûznâme sahibi olarak andığı Kahvecibaşı Mustafa Nakşî Efendi'nin eserinden iz yoktur ve onun aktardığı satırlardan *Târih-i Nakşî'nin* sır kâtibî rûznâmesi olmadığı anlaşılmaktadır.

5. Sır kâtibî Mustafa Ağa, *Rûznâme-i Sultân Abdülhamîd Han* (İstanbul Belediye Atatürk Kitaplığı, Muallim M. Cevdet, nr. O. 121, vr. 1^b-48^b). I. Abdülhamîd'in günlüğü olup 2 Cemâziyelevvel – 29 Zilhicce 1188 (11 Temmuz 1774 – 2 Mart 1775) tarihlerini ihtiva etmektedir. Takdim amacıyla temize çekilmiş nüshadır. Çevriyazısı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır (*Abdülhamîd I. Hakkında 8 Aylık Rûznâme [1188/1774-1775]*, haz. Necati Öndikmen, 1952).

6. Sır kâtipleri İsmâil Zihni, Ebûbekir Sıdkî, Bolevî İbrâhîm efendiler, *Rûznâme-i Sultân Abdülhamîd Han* (TSMA, nr. E 12360/1-17). I. Abdülhamîd'e aittir. On beş parça kâğıt ve biri yedi, diğeri yirmi beş varaklık iki defterden oluşan rûznâme müsvedde halindedir. İlk defter ve bazıları arkalı önlü yazılmış kâğıtlar (nr. E 12360/1-16) 16 Rebülâhîr 1192 – 8 Zilhicce 1193 (14 Mayıs 1778 – 17 Aralık 1779) tarihlerini ihtiva etmektedir ve arada bazı ay ve günler eksiktir. 1 Muharrem 1197 – 9 Receb 1203 (7 Aralık 1782 – 5 Nisan 1789) tarihlerini içine alan ikinci defter (nr. E 12360/17, vr. 1^b-25^b) padişahın vefatının iki gün öncesine kadar gelmektedir. Sır kâtibî Ebûbekir Sıdkî 5 Şâban 1199'da (13 Haziran 1785) vazifeyi Bolevî İbrâhîm'e (Hoca İbrâhîm Feyzî) devretmişti (vr. 12^a). Bazı gün tarihlerinin sonradan konulmuş olması, çeşitli çıkmalar yapılması ve yazının bozulması sebebiyle rûznâmede birtakım güçlükler ve karışıklıklar mevcuttur.

7. Sır kâtibî Bolevî İbrâhîm Efendi, *Rûznâme-i Sultân Selîm Hân-ı Sâlis* (TSMA, nr. E 12357, vr. 1^b-8^b). 1 Rebülâhîr 1204 – 9 Receb 1205 (19 Aralık 1789 – 14 Mart 1791) tarihlerini ihtiva etmektedir. Sır kâtibî Bolevî İbrâhîm vazifesini 9 Receb 1205'te (14 Mart 1791) sır kâtibî olan Ahmed Fâiz'e devretmişti. Notların ilk şeklidir ve tek nüshadır.

8. Sır kâtibî Ahmed Fâiz Efendi, *Rûznâme-i Sultân Selîm-i Hân-ı Sâlis* (TSMA, nr. D 10749, s. 1-227). 9 Receb 1205 – 29 Şâban 1217 (14 Mart 1791 – 25 Aralık 1802) tarihlerini ihtiva etmektedir. Temize çekilmeye çalışılmış nüshadır ve yıllar itibarıyla bugüne ulaşan en geniş rûznâmedir. Tahsin Öz'ün bu nüshaya dayanarak başladığı neşir (bk. bibl.) tamamlanamamıştır. Rûznâmenin bütün metninin çevriyazısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve basılmıştır (III. Selim'in Sirkâtibî Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, Ankara 1993). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki (nr. 4819/7) muhtemelen Enderun mensubu biri tarafından yazılan tarih İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından rûznâme adıyla yayımlanmıştır (bk. *Bellekten*, XXXVII/148 [1973], s. 607-662). Söz konusu notlar sır kâtibî çalışması değildir ve rûzmerre tarifine uygundur. Ahmed Fâiz Efendi'nin III. Selim'e ait "sel-i Şâban" 1217 – 11 Cemâziyelevvel 1221 (25 Aralık 1802 – 27 Temmuz 1806) tarihlerini ihtiva eden diğer bir rûznâmesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır (Millî Emlâk'tan Devralınan Defterler, nr. 11, s. 8-51). Rûznâmenin yer aldığı defter birden fazla sır kâtibinin günlük notlarının temize çekilmesiyle meydana gelmiştir. Ebatlarıyla klasik bir arşiv defteri görünümünde olan nüsha okunaklı nesih hattıyadır. Ahmed Fâiz'in notlarının çevriyazısı, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'nde lisans tezi olarak hazırlanmıştır (III. Selim'in Ruznamesi, haz. Adem Mehmetoğlu – Semih Ceylan, 2000). Sır kâtibî Ahmed Fâiz Efendi 1807'de Kabakçı isyanı sırasında çatıdan çatıya kaçarken düşmüş ve öldürülmüştür.

9. Sır kâtibî Ârif Muhîr / Fennî Bey, *Rûznâme-i Sultân Mustafa Hân-ı Râbî'* (TSMA, nr. E. 1086, s. 1-4). 1-29 Şevval 1222 (2-30 Aralık 1807) tarihini ihtiva eder, arkalı önlü iki varaktan oluşan notlar müsvedde halindedir. Gün rakamları genelde belirtilmemiş, "ferdâsı" girişiyle padişahın günlük programı kayıt altına alınmıştır. Aynı sır kâtibinin IV. Mustafa'yla ilgili di-

ğer rûznâmesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alır (Millî Emlâk'tan Devralınan Defterler, nr. 11, s. 52-61). 23 Zilhicce 1222 – 2 Cemâziyelâhîr 1223 (21 Şubat – 26 Temmuz 1808) tarihlerini içine alır. Sır kâtibî Ârif Muhîr Bey, 24 Muharrem'den (22 Mart) 17 Safer 1223'e (14 Nisan 1808) kadar işlerin çokluğu sebebiyle günlük olayların yazılmadığını belirtmektedir. Sır kâtibî Ârif Muhîr Bey, Alemdar Mustafa Paşa Vak'ası esnasında öldürülmüştür (1223/1808).

10. Sır kâtibî Feyzullah Efendi, *Rûznâme-i Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni* (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Millî Emlâk'tan Devralınan Defterler, nr. 11, s. 67-78). 4 Cemâziyelâhîr – 7 Zilhicce 1223 (28 Temmuz 1808 – 24 Ocak 1809) tarihlerini kapsamaktadır. Üç padişah devrindeki bazı sır kâtiplerinin notlarını bir araya getirip aynı defterde temize çeken kişinin adı belirtilmemiştir. Rûznâmeleri ihtiva eden bu nüshada az da olsa bazı karalamalar ve karışıklıklar mevcuttur.

Metnin tamamı tıpkıbasımla birlikte yayımlanmıştır (Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü [1802-1809]*, İstanbul 2007). En önemli Osmanlı tarih kaynaklarından biri olan rûznâmelerden bugüne ulaşan metinler II. Mahmud devrinin ilk yılına ait notlarla birlikte sona ermektedir. Sır kâtiplerinin yerini alan mâbeyin başkâtipleri bu usulü izlememişler, görevden ayrıldıktan sonra daha çok hâtrât türü kabul edilebilecek tarih çalışmaları kaleme almışlardır. Bunlar arasında Abdülhamîd Ferid Efendi / Paşa, Âtrf Bey, Küçük Said Efendi / Paşa, Tahsin Efendi / Paşa, Ali Cevat (Açıklalın), Halit Ziyâ (Uşaklıgil) ve Ali Fuat'ın (Türkgeldi) eserlerini belirtmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Rûznâme, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 405, vr. 124^a-184^a (IV. Sultan Murâd'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi [haz. Yunus Zeyrek], Ankara 1999); *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâme'si* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 2^a-b, 100^a-101^a; *Silâhdar, Nusretnâme: Tahlil ve Metin* (haz. Mehmet Topal, doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 9^b, 13^a, 28^a-b, 49^b, 57^b, 61^a, 64^b, 92^b, 94^a, 101^a, 213^b; Mustafa Nedim, *Zafernâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 1343, vr. 1^b-10^a; *Destârî Sâlih Tarihî: Patrona Halil Ayaklanmasında Hakkında Bir Kaynak* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, s. 2 vd.; Vâsif, *Târih*, I, 115-116; *Levend, Gazavatnâmeler*, s. 132-133, 176-177; Bekir Kütükoğlu, *Vekâyî'nüvis: Makaleler*, İstanbul 1994, s. 197; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamîd (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. XXIII-XXV; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, s. 105-107; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Vekâyî Sultanî Tari-

hi Nakış", *TTEM*, yeni seri I/2 (1929), s. 12-15; a.mlf., "Topkapı Sarayı Arşivi 4819: Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi", *TTK Belleten*, XXXVII /148 (1973), s. 607-662; Tahsin Öz, "Selim III. ün Sirkâtibi Tarafından Tutulan Rûzname", *TV*, III/13 (1944), s. 26-35; III/14 (1944), s. 102-116; III/15 (1949), s. 183-199; Atsız, "İstanbul Kütüphanelerinde Tanınmamış Osmanlı Tarihleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, VI/1-2, Ankara 1957, s. 73-74.

FİKRET SARICAOĞLU

RÛZRÂVERÎ

(الروذراورى)

Ebû Şücâ' Zahîrüdînn Muhammed
b. Hüseyin b. Muhammed (Abdillâh)
er-Rûzrâverî
(ö. 488/1095)

Abbâsî veziri, edip ve tarihçi.

437 (1045-46) yılında Ahvaz'a bağlı Kengever'de doğdu. Hemedan yakınlarındaki Rûzrâver'e nisbetle Rûzrâverî diye meşhur olmuştur. Tahsilini Bağdat'ta Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin de aralarında bulunduğu âlimlerden fıkıh, hadis ve Arap dil ilimlerini okuyarak tamamladı. Halife Kâim-Biemrillâh tarafından vezir tayin edilen babası Ebû Ya'lâ Hüseyin b. Muhammed, göreve başlamadan vefat edince (460/1066) Kâim-Biemrillâh onunla yakından ilgilendi. Rûzrâverî, 471'de (1078-79) Nizâmülmülk'ün isteği üzerine Muktedî-Biemrillâh tarafından azledilen Fahrüddeve İbn Cehîr'in yerine vezir tayin edildi. Fakat Benî Cehîr ailesinin Nizâmülmülk'le ilişkilerini düzeltmesi ve Fahrüddeve'nin oğlu Amîdüddeve İbn Cehîr'in vezirliğe getirilmesi (472/1079) dolayısıyla bu görevi kısa sürdü. Amîdüddeve İbn Cehîr'in azledilmesinden sonra Şâban 476'da (Aralık 1083 – Ocak 1084), tekrar vezirliğe getirildi ve kendisine "Zahîrüdînn" lakabı verildi. Bu görevi, 19 Safer veya Rebülevvel 484 (12 Nisan veya Mayıs 1091) tarihinde Selçuklu Sultanı Melikşah ile Vezir Nizâmülmülk'ün isteğiyle halife tarafından azledilinceye kadar sürdü. Ardından halkın kendisine aşırı ilgi göstermesi yüzünden bir süre evinde göz hapsinde tutuldu. Bu sırada çıktığı hac yolculuğundan dönünce Bağdat'a girmesi yasaklandığı için Rûzrâver'e gitti

ve iki yıl orada kaldı. 487'de (1094) hac maksadıyla tekrar yola çıktı. Katıldığı hac kafilésinin uğradığı bedevî saldırısından sağ kurtulan Rûzrâverî hac dönüşü Medine'ye yerleşti. Cemâziyelâhir 488'de (Haziran 1095) burada vefat etti ve Cennetü'l-bakî'da defnedildi. Oğlu Rebîbüddeve, Abbâsî ve Selçuklu devletlerinde vezirlik yapmıştır.

Kaynaklarda iyilik sever, adaletli ve iyi bir yönetici olarak zikredilen Rûzrâverî'nin 600.000 dinar tutarındaki malını cami yapımı ve yoksullara yardım gibi çeşitli hayır hizmetleri için sarfettiği belirtilmektedir (İbnü'l-Cevzî, IX, 90). Bağdat'ta Sünnîler ile Şîîler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda yatıştırıcı rol oynamıştır. Edip ve şair olduğu gibi hat sanatında da mahirdi. Divanından bazı parçalar kaynaklarda yer almaktadır. Onun azledildikten sonra kendisi için söylediği, "Vezir olduğunda bir tek düşmanı yoktu, görevden alındığında tek bir dostu kalmamıştı" anlamındaki mısraı meşhurdur (İmâdüddin el-İsfahânî, I, 77).

Rûzrâverî aynı zamanda *Zeylû Tecâribü'l-ümem* adlı eseriyle bilinmektedir. 369-389 (980-999) yıllarını ihtiva eden bu çalışmasında Rûzrâverî, Abbâsî halifeleri Tâi-Lillâh ve Kâdir-Billâh dönemlerini, Büveyhî hükümdarlarından Adudüddeve, Müeyyidüddeve, Şerefüddeve, Samsâmüddeve, Fahrüddeve ve Bahâüddeve'nin faaliyetlerini anlatmış, çeşitli olayların yanı sıra Bizans ve Fâtımîler'le münasebetler konusunda bilgi vermiştir. Eser Henry F. Amedroz ve David S. Margoliouth tarafından *Tecâribü'l-ümem*'le beraber neşredilmiş (Kahire 1334, III, 1-332; Bağdat 1969), daha sonra her iki eser İngilizce tercümeleriyle birlikte yeniden yayımlanmış (*The Eclipse of the 'Abbasid Caliphate*, Oxford 1921, VI, 1-358), ayrıca Ebû'l-Kâsim İmâmî tarafından yine *Tecâribü'l-ümem* ile birlikte neşredilmiştir (Tahran 1407/1987, VII, 5-391). Esere Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin *ez-Zeyl 'alâ Târîhi'l-vezîr Ebî Şücâ' er-Rûzrâverî* adıyla yazdığı zeyil günümüze kadar gelmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr: el-Kısmü'l-'İrâkî* (nşr. M. Behcet el-Eserî – Cemil Saîd),

Bağdat 1375/1955, I, 77-87; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 90-94; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 109, 130, 186-187; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 134-137; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî*, s. 297-299; Safedî, *el-Vâfi*, III, 3-4; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 136-140; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 150-151; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIX, 27-31; Seyfeddin Hacı b. Nizâm Akilî, *Âşârü'l-vüzerâ* (nşr. Celâleddin Hüseyin Urmevî), Tahran 1337 hş., s. 140-141; *Nâme-i Dânişperân-ı Nâsirî*, Kum, ts. (Dârü'l-fıkr), V, 51-72; M. Müsîr ez-Zehrânî, *Nizâmü'l-vizâre fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 147-150; K. V. Zetterstéen, "Rûzrâverî", *IA*, IX, 793; C. E. Bosworth, "al-Rûdhrâwarî", *EP* (İng.), VIII, 586-587.

CASİM AVCI

RÛBÂB

(رباب)

II. Meşrutîyet'te yayımlanan
edebî, içtîmâî, felsefî dergi.

Devrin kültür ve edebiyat hayatını en iyi yansıtan dergilerdendir. 25 Kânunusâni 1327 – 15 Mayıs 1330 (7 Şubat 1912 – 28 Mayıs 1914) tarihleri arasında bazı aksamlarla haftalık ve on altı sayfa olarak 116 sayı yayımlanmıştır. Sahibi aslen Manisalı olan Yemen Nâibi Âsimefendizâde Cemal Nâdir'dir. Bu zat kardeşi Şeyh Abdurrahman Sâmî ile birlikte sekiz sayı devam eden tasavvufî muhtevalı *Mihverü'l-ulûm* (1911-1912) ve Manisalı Halil Hilmi ile beraber beş sayı çıkan *Musavver İslâm Salon Mecmuası* (1914) adlı dergileri de neşretmiştir. Tefvîk Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste*'sini çağırıştıran derginin adına yönelik bir eleştiri üzerine Cemal Nâdir, bu ismi Gördüslü Hüseyin Hüsnü ile birlikte bulduklarını, Tefvîk Fikret'ten bu hususta izin aldıklarını ve kendisinden derginin müdürlüğünü yapmasını istediklerini, fakat şairin bunu kabul etmediğini belirtmiştir (C. II, nr. 62, s. 298-299).

"Rübâb'ın Mesleği" başlıklı takdim yazısında Cemal Nâdir mecmuanın yalnız edebiyata hizmet etmek, edebiyatı yüceltmek için çıkarıldığını vurgulamış, edebî faaliyetleriyle tanınmış isimleri bir araya toplayarak genç nesillerin bu yolla beslenmesini ve özellikle kadınların fikren aydınlatılmasını amaçladıklarını söylemiştir. Dergi, belli bir edebî anlayışı takip etmek yerine hem ferdiyetçi hem sosyal faydacı anlayışlara sayfalarını açmıştır. Meselâ şiire toplumsal sorunları asla sokmayan Ahmed Hâşim de, vatani terennüm etmeyen şeyleri edebiyattan saymayan İlyas Mâcid de *Rübâb*'ın yazar kadrosundadır. Ancak genel çizgisi itibarıyla o yıllarda Hüseyin Rahmî'nin (Gürpınar) temsil ettiği popüler edebiyat anlayışına karşı olduğu dikkatten kaçmamaktadır.

Rübâb'ın ilk 50 sayısının, 50-100. sayılar arasının, 101 ve sonraki sayılarının başlık kişileri

